

ВЫВУЧЭННЕ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ё ШКОЛЕ: ПРАБЛЕМЫ ВЫКАРЫСТАННЯ ТВОРЧЫХ СУВЯЗЕЙ СЛОЎНАГА МАСТАЦТВА НАРОДАЎ-СУСЕДЗЯЎ

В статье рассматривается проблема изучения белорусской литературной классики в типологических связях с литературой соседних народов и мировой литературой. На конкретных примерах показывается широкая презентация классической украинской литературы в современных школьных белорусских программах.

Ключевыя слова: Современная литература, искусство слова, гуманизация, литературная классика, контекст, творчество.

Говзіч І. Вивчення білоруської літератури в школі: проблеми використання творчих зв'язків словесного мистецтва народів-сусідів. У статті розглядається проблема вивчення білоруської літературної класики в типологічних зв'язках із літературою сусідніх народів і світової літератури. На конкретних прикладах показано широку презентацію класичної української літератури в сучасних шкільних білоруських програмах.

Ключові слова: сучасна література, мистецтво слова, гуманізація, літературна класика, контекст, творчість.

Goyzish I. A study of byelorussian literaturis in school of problem of the use of creative zvyazkiv art of nearby people In article the problem of studying of the Belarus literary classics in typological communications with the literature of the next people and world is considered. The wide presentation of the classical Ukrainian literature in modern school programs in Belarus is shown on concrete examples.

Key words: sovremennaya of literatura, iskustvo words, gumanizatsiya, literaturnaya the classics, context, tvorchestvo

Стан сучаснай літаратурнай адукацыі вызначаецца тым, што задачай настаўніка становіцца не толькі тлумачэнне літаратурных твораў на ўроку, але і падрыхтоўка чытачоў да іх успрымання, навучанне метадыцы глыбокага і эфектыўнага чытання мастацкіх тэкстаў, выхаванне актыўнага, зацікаўленага чытача. Адукацыя на мяжы трэцяга тысячагоддзя павінна стаць магутным стымулам прагрэсіўных трансфармацый пры ўмове валодання выпускнікамі навучальных устаноў функцыянальнай пісьменнасцю і

універсальнымі здольнасцямі: рабіць адказны і маральны выбар у складаных сітуацыях, вырашаць няпростыя праблемы, адэкватна ацэньваць сітуацыю, прагназаваць і рэалізоўваць мэты ўласнай дзейнасці і інш.

Беларуская літаратура – дысцыпліна не толькі філалагічнай, але і культуралагічнай скіраванасці, праз якую паслядоўна і сістэматычна вучні далучаюцца да мастацтва, гэта сродак „эстэтычнага” асваення жыцця, пазнання яго спрадвечных нормаў паводзінаў і каштоўнасцей, з дапамогай якіх чытач уступае ў дыялог з пісьменнікам, аўтарамі іншых відаў мастацтва, з культурай у самым шырокім значэнні слова. Беларуская літаратура ў школе – адзін з найбольш даступных сродкаў спасціжэння духоўнай эвалюцыі грамадства, яна з’яўляецца каштоўнасцю, неабходнай асобе для яе інтэлектуальнага і эстэтычнага сталення. У той жа час беларуская літаратура з’яўляецца сродкам маральнага выхавання патрэбнай грамадству асобы – духоўна багатай, гуманістычна скіраванай, якая ведае скарбы іншых народаў свету, можа крытычна мысліць і мае выразна сфарміраваныя жыццёвыя інтарэсы і вольна арыентуецца ў сістэме каштоўнасцей.

Выкладанне літаратуры ў сучасных агульнаадукацыйных установах ў значнай ступені вызначаецца своеасаблівасцю агульнакультурнай сітуацыі ў Беларусі. Слоўнае мастацтва адыгрывае важную ролю ў фарміраванні самасвядомасці сучаснага грамадства, у яго гуманізацыі, нясе ў сабе духоўна-маральную і мастацкую памяць народа. Адзначаная акалічнасць прыводзіць да пераадолення своеасаблівага адчужэння ад сістэмы маральных і эстэтычных каштоўнасцяў, якія фарміруюцца ў вучняў падчас успрымання імі мастацкага тэксту.

Гуманізацыя і гуманітарызацыя як адзін з асноўных прынцыпаў літаратурнай адукацыі [2] скіроўвае настаўніка і вучня да ўспрымання цэласнай карціны свету і багатага ўнутранага свету чалавека, да фарміравання гуманістычнага светаадчування як асновы адказнасці чалавека перад сабой, перад грамадствам і прыродай. Літаратура ў школе, з’яўляючыся адной з вядучых гуманітарных дысцыплін, – гэта надзейны сродак увядзення вучня ў культуру як сістэмнае цэлае: бо спалучае ў сабе элементы культуры мастацкай, культуры мыслення, дзейнасці і ўзаемаадносін, культуры выяўлення думак і пачуццяў у слове

(або філалагічнай) і, нарэшце, гэта магутны фактар фарміравання светапогляду асобы. У працэсе вывучэння беларускай літаратуры вучні набываюць этыка-філасофскія, сацыяльна-гістарычныя і эстэтыка-культурныя веды, далучаюцца да мастацкіх набыткаў чалавецтва.

Прыярытэтнасць агульначалавечага не толькі не прымяншае ролі народнага і нацыянальнага ў навучанні слоўнаму мастацтву, але і актуалізуе іх. Паколькі гуманізацыя літаратурнай адукацыі грунтуецца на адзінстве і ўзаемапранікненні ментальнага і агульначалавечага фактараў: літаратура вывучаецца ў адначасе як арганічная частка нацыянальнай і агульначалавечай культуры.

Адным з накірункаў гуманізацыі і гуманітарызацыі літаратурнай адукацыі з'яўляецца творчае выкарыстанне пытання аб суадносінах розных літаратур у агульнай сістэме літаратурнага навучання і іх месцы ў вучэбна-выхаваўчым працэсе. Беларуская літаратура на заключным этапе літаратурнай адукацыі (гісторыка-літаратурны падыход) вывучаецца ў кантэксце сусветнай, што спрыяе фарміраванню ў вучняў уяўленняў аб адзінстве гісторыка-літаратурнага працэсу, пераемнасці розных эпох, накірункаў, мастацкіх стыляў. У новых праграмах па беларускай літаратуры прадугледжана не толькі інтэграцыя курсаў беларускай і іншых нацыянальных літаратур, але і паказана іх узаемасувязь з сусветнай, што мае вельмі важнае значэнне для засваення паняццяў па тэорыі літаратуры (рамантызм, рэалізм, мадэрнізм, раман, байка, лірыка і інш.). Аднак у гэтай цэласнасці відавочны бясспрэчны прыярытэт беларускай літаратуры як першаасновы, дамінантнай умовы развіцця нацыянальнай мастацкай культуры: „Зарыентаванасць праграм на вывучэнне беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай пашырае пазнанне шляхоў развіцця літаратуры, уносіць пэўныя нюансы культуралагічнага характару, дапамагае адкрыць спецыфічныя асаблівасці беларускага слоўнага мастацтва. Аднак галоўным аб'ектам увагі застаецца беларуская літаратура, якая толькі „дапаўняецца”, „падсвечваецца” паасобнымі характэрнымі набыткамі літаратуры сусветнай (у выдатных перакладах на беларускую мову), у выніку чаго адкрываецца арыгінальнасць, самабытнасць творчасці беларускіх пісьменнікаў параўнальна з сусветна вядомымі аўтарамі і творамі” [1, 137].

Творы класічнай літаратуры суседніх народаў выкарыстоўваюцца

і пры вывучэнні манаграфічных і аглядных тэм, тэарэтыка-літаратурных паняццяў не толькі на ўроках, але і ў курсах на выбар, выступаюць як фон агульнага курса нацыянальнай літаратуры або як невялікія самастойныя раздзелы, прысвечаныя тэкстуальнаму вывучэнню твораў ці творчасці асобных пісьменнікаў, ці як факт кантактных сувязей ці тыпалагічнай агульнасці.

На заключнай ступені літаратурнай адукацыі значна павялічваецца аб'ём ведаў па сусветнай літаратуры і ўзрастае роля параўнальна-тыпалагічнай методыкі, паводле якой вывучаецца і аналізуецца творчасць асобных пісьменнікаў на аснове параўнальнага метаду: генетычныя сувязі, прамыя і апасродкаваныя кантакты паміж пісьменнікамі, асацыятыўныя падабенствы беларускай і замежнай літаратуры на аснове іх гістарычнай агульнасці. Падобнае вывучэнне нацыянальнай і сусветнай літаратурнай класікі грунтуецца на гістарызме, выяўленні адзінства агульнага і адметнага ў літаратурным развіцці, што дазваляе выпрацаваць у рэцыпіентаў разуменне спецыфікі агульначалавечай і нацыянальнай мастацкай культуры, значнай ролі беларускага мастацкага слова ў назапашванні эстэтычных каштоўнасцей чалавецтва: „Галоўная мэта навучання літаратуры – далучэнне школьнікаў да скарбаў беларускай і сусветнай мастацкай культуры, спасціжэнне імі законаў успрымання прыгожага, эстэтычна вартаснага (у якім у той ці іншай ступені адбілася рэчаіснасць, адлюстраваліся ўзаемаадносіны людзей), і на гэтай аснове выхаванне чалавека – гуманіста, грамадзяніна, з самастойным мысленнем, з развітым пачуццём асабістай самапавагі, адданага агульначалавечым ідэалам, асобы з выразна выяўленымі творчымі здольнасцямі, здатнай ўспрымання прыгажосці (эстэтычнае ўспрымання) ператварыць у пажыццёвы стымул маральнага самаўдасканалення, інтэлектуальнага і духоўна-маральнага развіцця” [1, 136].

Трэба зазначыць, што творы замежнай класікі вывучаюцца ў курсе беларускай літаратуры ў перакладзе на нацыянальную мову, таму яны становяцца часткай роднай літаратуры.

Ступень увядзення літаратурнай класікі народаў-суседзяў залежыць ад узроўняў навучання: на базавым і павышаным узроўнях колькасць твораў абмежаваная, а на паглыбленым – прэзентацыя падобнай літаратуры даволі шырокая. Каб пацвердзіць усё вышэйсказанае, спынімся на канкрэтных прыкладах.

У адзінаццатым класе на базавым і павышаным узроўнях паралельна з творчасцю класікаў нацыянальнай літаратуры вывучаецца паэма Адама Міцкевіча „Пан Тадэвуш” як энцыклапедыя шляхецкага жыцця і побыту, надаецца ўвага перакладам выдатнага твора на беларускую мову В. Дуніна-Марцінкевіча, А. Ельскага, Б. Тарашкевіча, Я. Семяжона і інш. Толькі на павышаным узроўні падчас вывучэння нацыянальнай літаратуры XIX стагоддзя разглядаецца апавесць Элаізы Ажэшкі „Хам”, а таксама звяртаецца ўвага на ўшанаванне памяці польскай пісьменніцы на Беларусі. Творчасць класіка ўкраінскай літаратуры Лесі Українкі (у прыватнасці, яе лірыка) таксама дастаткова поўна прэзентавана ў праграме па беларускай літаратуры для XI класа. Пры вывучэнні творчасці славутай паэткі згадваюцца кантактныя і тыпалагічныя сувязі паміж Лесяй Українкай і беларускай пісьменніцай Цёткай.

Больш шырока прадстаўлена сусветная літаратура (у тым ліку і ўкраінская) у праграмах па беларускай літаратуры, якая вывучаецца на паглыбленым узроўні, што з’яўляецца заканамерным, бо як адзначаюць складальнікі: „Галоўная мэта праграм: духоўнае ўзбагачэнне вучняў лепшымі здабыткамі айчыннага і замежнага прыгожага пісьменства і выхаванне на гэтай аснове творчай, высокамаральнай асобы з шырокім кругаглядам, перадавым светапоглядам, дасканалым эстэтычным густам” [1, 201]. На паглыбленым узроўні ў XI класе вывучаецца і паэма Івана Катлярэўскага „Энеіда” як першы твор новага ўкраінскага прыгожага пісьменства, паказваецца ўплыў Катлярэўскага на станаўленне новай беларускай літаратуры, творчасць Юльюша Славацкага, яго ўплыў на творчасць Я. Купалы, У. Дубоўкі і іншых беларускіх паэтаў, апавесць Юзафа Ігнацы Крашэўскага „Хата за вёскай” як рэалістычны паказ жыцця беларускага сялянства дарэформеннага перыяду, апавесць Бажэны Немцавай „Бабуля”.

Вялікая ўвага пры вывучэнні беларускай літаратуры надаецца знаёмству вучняў з творчасцю класікаў украінскай літаратуры Тараса Шаўчэнкі, Івана Франко, Паўло Тычыны ў перакладах Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Танка, Аркадзя Куляшова, Рыгора Барадудзіна.

Такім чынам, калі абагуліць усё вышэйсказанае, вывучэнне беларускай літаратуры ў кантэксце сусветнай стварае новыя магчымасці і перспектывы для павышэння якасці літаратурнай адукацыі, спрыяе

паглыбленню ведаў вучняў (гісторыка-літаратурны і тэарэтыка-літаратурны ўзроўні), развіццю іх эстэтычнага густу, фарміраванню асацыятыўнага і вобразнага мыслення. Шырокі гісторыка-літаратурны кантэкст дапамагае выпрацоўцы ў навучэнцаў поглядаў на сусветны літаратурны працэс як цэласнасць агульначалавечага і нацыянальнага пачаткаў.

Літаратура

1. Вучэбныя праграмы для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання з 12-гадовым тэрмінам навучання. Беларуская літаратура. V–X класы, базавы і павышаны ўзроўні; IX–X класы, паглыблены ўзровень; XI–XII класы, базавы і павышаны ўзроўні; XI–XII класы, паглыблены ўзровень / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь.– Мн.: НІА: Аверсэв, 2007.

2. Канцэпцыя рэфармавання адукацыі / Пад навук. рэд. М. А. Лазарука, В. У. Івашына.– Мн., 1996.

3. Лазарук М. А., Івашын В. У., Бельскі А. І., Гоўзіч І. М., Ляшук В. Я., Мішчанчук М. І., Мушынская Т. Ф., Цітова Л. К. Канцэпцыя вучэбнага прадмета беларуская літаратура (праект) / М. А. Лазарук, В. У. Івашын, А. І. Бельскі, І. М. Гоўзіч, В. Я. Ляшук, М. І. Мішчанчук, Т. Ф. Мушынская, Л. К. Цітова // Беларуская мова і літаратура.– 2006.– № 7.– С. 3–17.

УДК 821.161.3.09

Лідія Дорошко

НЕОРОМАНТИЧНА ІРОНІЯ В ТВОРЧОСТІ ЯНКИ КУПАЛИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Ідзецца про асоблівості неоромантычнай іроніі у творчості Янкі Купалі пачатку ХХ століття. Виявлено суттєву різницю між романтичною і неоромантычною іронією. З'ясовано сенс „провокаційної” іроніі білоруського пісняка.

Ключові слова: неоромантычна іронія, дієва функція слова, тема мертвої людини, духовна несвобода.

Doroshko L. Neo-romantic irony in works of Yanka Kupala at the beginning of the 20 th century. The features of neo-romantic irony are investigated in works of Yanka Kupala. Attention is concentrated on difference between romantic and neo-romantic irony. The sense of provoking irony of belorussian poet of defined.

Key words: neo-romantic irony, active function of a word, the theme of dead person, spiritual unfreedom.